

ВІДГУК
 офіційного опонента про дисертаційну роботу
 Смочко Наталії Михайлівни на тему
**«Теоретико-методологічні основи монорозвитку територіальних
 систем України»,**
 подану на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за
 спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

**1. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та її зв'язок
 з державними та галузевими науковими програмами, планами, темами**

Системний підхід в наукових дослідженнях є базовим, і можна стверджувати традиційним серед тих, які застосовуються в суспільній географії. Разом з тим він не є єдиним, сталим, застиглим чи закалькованим. Адже, на сьогоднішній день традиційного системного підходу замало, а інших підходів, які використовувалися традиційно для дослідження суспільно-географічних систем, недостатньо для отримання про них нових і поглиблених знань. Тому надзвичайно потрібні нові знання про такі системи, нові напрацювання, придатні для використання в управлінні такими системами.

З цих позицій дисертаційна робота Смочко Наталії Михайлівни «Теоретико-методологічні основи монорозвитку територіальних систем України», яка присвячена формуванню нового теоретико-методологічного підґрунтя для дослідження суспільно-географічних систем та практичним рекомендаціям щодо їх використання, є потрібною, своєчасною та актуальною.

Актуальність теми підтверджена тим, що дисертаційне дослідження виконане в рамках проекту прикладного дослідження за рахунок видатків державного бюджету «Суспільно-географічні тенденції просторової організації туристично-рекреаційної галузі регіону (на прикладі Закарпатської області)» (2015-2016 рр.) (державний реєстраційний № 0115U000729) (довідка №2285 від 18.11.2020 р.) та є частиною комплексних наукових тем кафедри туризму і географії Мукачівського державного університету: «Суспільно-економічні тенденції розвитку регіону (Закарпатська область)» (державний реєстраційний № 0111U002646), «Трансформація туристичної галузі Закарпатської області в

контексті збалансованого економічного, екологічного та соціального розвитку» (державний реєстраційний № 0111U002645), «Територіальна організація сфери туризму і рекреації регіону» (№ 0116U004997) (довідка №2247 від 10.11.2020 р.). Впродовж 2015-2018 років авторка брала участь у виконанні міжнародного проекту «Транскордонне співробітництво як фактор розвитку малого та середнього бізнесу з країнами V-4» (довідка від 18.11.2018 р.).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Ознайомлення із змістом дисертації та авторефератом, докладний розгляд публікацій Смочко Наталії Михайлівни дає підстави зробити висновок про те, що отримані нею наукові положення результати є високою мірою обґрунтованими, достовірними і підтвердженими їх реалізацією.

Теоретичною основою дисертації наукові праці та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених у царині розвитку систем. Теоретико-методологічною базою дослідження слугують положення теорій і концепцій суспільно-географічного розвитку, територіальної організації суспільства, теоретичні засади інноваційного розвитку, моделювання та прогнозування, генетичний, кросмонопроцесний, системний, синергетичний, біхевіориський, неоендогенний, інформаційний, партисипативний та інші міждисциплінарні методологічні підходи. Методичне забезпечення роботи базується на використанні як загально-наукових, так і специфічних для суспільної географії методів і методик дослідження, включає статистично-математичні методи аналізу та прогнозування, метод ієархій, методи експертного оцінювання та логіко-географічного моделювання та інші.

Достовірність дисертаційних положень ґрунтується на опрацюванні значного масиву статистичного та емпіричного матеріалу, що підкріплюється використанням законодавчих й нормативно-правових актів України, статистичних даних Державної служби статистики України, головних управлінь статистики у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та

Чернівецькій областях, даних міністерств та відомств України, матеріалів періодичних наукових видань, даних з мережі Інтернет.

Сформульовані мета і завдання дисертаційної роботи відображають ключові аспекти наукового дослідження та визначають послідовність викладу матеріалу. Поставлені авторкою завдання повністю розв'язані та вичерпно висвітлені в науковій новизні й висновках. Обґрутованість та достовірність наукових положень і висновків викладених у дисертації, зумовлені чіткою та логічною структурою роботи, обґрунтованим вибором та коректних застосуванням методів дослідження.

3. Достовірність і новизна наукових положень і висновків дисертації

Науковим доробком Смочко Н.М. є розробка нового теоретико-методологічного напрямку суспільно-географічних досліджень процесів монорозвитку та територіальних систем – моносистемного, який базується на авторській теорії розвитку моносистем і напрямах стратегічного управління ними, сформованих авторкою теоретико-методологічних підходах, модифікований авторкою синкретичної суспільно-географічній парадигмі, розвиненому понятійно-термінологічному апарату.

Робота Смочко Н.М. багата на положення новизни, які є істотним внеском в розвиток суспільної географії як науки. Такі положення чітко сформульовані та подані у витончено науково-сформульованій вербальній формі в авторефераті та у вступі до дисертації. Всі вони достатньо глибоко обґрунтовані та представлені у розширеній формі по тексту дисертації. Серед таких положень на увагу наукової спільноти заслуговують:

- 1. Сформований авторкою новітній напрям досліджень в суспільній географії.** Цей напрям є, по суті, новим баченням вивчення процесів монорозвитку та територіальних моносистем різного ієрархічного рівня, що базується на моносистемному та монопроцесному підходах (розділи 1, 2).

- 2. Розроблена авторкою теорія розвитку моносистем.** Мало того, що авторка концептуально окреслила цю теорію, обґрунтувала основні положення

теорії розвитку моносистем (п. 2.4.) та показала особливості її застосування на практиці (розділи 4, 5).

3. Тлумачення суті монопроцесу як детермінанту поступу моносистеми (с. 34). Авторка не тільки тлумачить цей процес, але і обґрунтоває алгоритм протікання монопроцесного розвитку територіальної системи будь-якого ієрархічного рівня як об'єктивно-обумовлений: від зародження до точки біфуркації як монопроцес, проходження через точку біфуркації як кросмонопроцесне явище, після проходження через неї як утворення вогнища нових монопроцесів, що започатковують нові моносистеми – генетичні, модальні і полісистемні; полісистеми при застосуванні методу генералізації і визначенні домінантного монопроцесу можна розглядати умовно як моносистеми (п. 2.4.).

4. Обґрунтована авторська синкретична суспільно-географічна парадигма. Ця парадигма (с. 112-114), на відміну від тих, які використовувались раніше, передбачає взаємопроникне поєднання хорологічної та інших парадигм, що розширює межі суспільно-географічних досліджень та їх інтерпретації.

5. Розвинений понятійно-термінологічний апарат суспільної географії. В дисертаційній роботі введено нові терміни та розтлумачено поняття, які необхідні для всебічного розкриття теми дослідження (монорозвиток (с. 44), моносистема (с. 202), монопроцесність чи процес монорозвитку (с. 64), кросмонопроцесність (с. 334), суспільно-географічний тригер, генетичні моносистеми, модальні моносистеми, суспільно-географічних рельєф та інші), а також визначено їх місце у відповідних їм понятійно-термінологічних системах.

6. Запропоновано кросмонопроцесний підхід. Цей підхід автор пропонує використовувати при вивчені всіх без винятку суспільно-географічних систем, оскільки він базується на одній з властивостей систем – взаємопов'язаності всіх процесів у ній. Прикладом застосування цього підходу в дослідженнях є здійснений автором кросгалузевий аналіз монопроцесів, де під монопроцесом розглядається розвиток конкретного виду економічної

діяльності за обраним атрибутом (в роботі це – валова додана вартість). Такий аналіз, обґрутований алгоритмом математичних розрахунків, дав авторці можливість визначити стійкість територіальної системи загалом в межах аналізованого періоду та виявити, що чим частіше і за менший час змінюється пріоритетність монопроцесів в системі, тим стійкість такої системи є слабшою. При цьому, фокус уваги має бути на перехрещенні модальних процесів та тригерів, які їх викликають, що процесів та тригерів, які їх викликають, що дасть можливість в кінцевому рахунку обґрунтувати методи, заходи, завдання у напрямку гармонізації фізичного та суспільно-географічного рельєфів (п. 5.2.)

Крім того, елементами новизни характеризуються і виокремлені авторкою ключові ознаки монотериторій (п.1.3.), аналіз розподілу чинників (тригерів), що детермінують і підсилюють моносистемність (с. 75-90, табл. 1.11., рис.1.7.-1.8.), багатокритеріальна модель формування монорозвитку територіальних суспільних систем в сучасному геопросторі (с. 65 – рис.1.4.), розроблені типи критеріїв та показників визначення монорозвитку суспільно-географічних систем різного ієрархічного рівня відповідно до територіального поділу праці (с. 71-72, табл. 1.7., рис. 1.5.), обґрунтування їх використання відповідно до етапів розвитку моносистем (с. 72-75, рис. 1.6.), а також сформовані суспільно-географічні стратегічні завдання розвитку різних типів моносистем на різних ієрархічних рівнях, які проранжовані на загальносистемні (забезпечують збереження моносистемності, відбрунькування нових моносистем від основної, чи диверсифікації наявних моносистем на ряд нових моносистем) і конкретно-стимулюючі (розвиток окремих підсистем чи елементів моносистем) (п.5.4.).

Цікавими є результати здобувачки, які характеризуються серйозними удосконаленнями теоретичних суспільно-географічних напрацювань. Зокрема авторкою удосконалено алгоритм дослідження територіальних систем як моносистем (с. 312-315); поєднання традиційних та новітніх підходи в контексті формування синергетичного підходу до ідентифікації моносистем та визначення їх атрибутів в напрямку отримання можливості вивчення траекторій

їх монорозвитку до точок біфуркації та окреслення умов збереження моносистемності (п. 3.1.); тлумачення дефініцій «аграрна моносистема», «моноаграрний локалітет», «промислова моносистема», «промисловий локалітет», «спеціалізований соціальний вузол», «спеціалізований освітній вузол», «соціальний монопростір» в основі якого лежить виокремлення і характеристика домінантної функції чи атрибуту (с. 253, с. 271, с. 273, с. 277, с. 279); класифікацію видів суспільно-географічних систем у свіtlі їх монорозвитку за джерелом їх розвитку чи рушійною силою (ендогенні, екзогенні, відносно зrівноважені), за алгоритмом протікання монопроцесів (генетичні та модальні моносистеми, полісистеми), за провідною функцією (аграрні, промислові, соціальні тощо), за суспільною вагою на певному ієрархічному рівні (локальні, регіональні, національні) і т.д. (с. 213-214); стратегічні завдання монорозвитку територій районного і локального рівня в умовах реформування адміністративно-територіального устрою України (с. 370-372); картографічні моделі прикладових моносистем Карпатського регіону шляхом відображення на картосхемах домінантних атрибутів та специфічних ознак з метою оцінки раціональності розвитку та функціонування таких моносистем в сучасному геопросторі (с. 383, с. 387).

В дисертації Смочко Н.М. отримали подальший розвиток підходи до розроблення універсальної категорії «стратегічне управління», придатної для використання як в інших науках так і в суспільній географії (с. 308-310); обґрунтування стратегічного поступу міських і сільських поселень та інших територіальних утворень (промислових, гірських, природоохоронних, соціальних та ін.) тощо (5.4.).

7. Значущість результатів дослідження для науки і практики

Дисертаційне дослідження Смочко Н.М. має науково-теоретичну, теоретико-методологічну і практичну значущість. Цінність результатів дослідження полягає у розробленні теоретико-методологічних основ і практичних рекомендацій щодо розвитку територіальних моносистем України. Внесок дисертантки полягає у поглибленні концептуальних підходів до

вивчення суспільно-географічних систем (моносистемному та монопроцесному), формулюванні та обґрунтуванні теорії розвитку моносистем, окресленні конкретичної суспільно-географічної парадигми та формування на їх основі новітнього напряму досліджень в суспільній географії – вивчення процесів монорозвитку та територіальних моносистем різного ієрархічного рівня.

Отримані напрацювання авторки використані при розробці «Програми розвитку та підтримки галузі рослинництва в області на 2016-2020 роки» Департаментом агропромислового розвитку Закарпатської обласної державної адміністрації (довідка №01-13/594 від 10.02.2019 р.); «Програми соціально-економічного і культурного розвитку Закарпатської області на 2019-2020 роки» Департаментом економічного розвитку і торгівлі Закарпатської обласної державної адміністрації (довідка №01-07/756 від 10.09.2019 р.); обґрунтуванні рекомендацій з питань стратегічного планування територіального розвитку громад в контексті реформи адміністративно-територіального устрою України Івано-Франківським Центром розвитку місцевого самоврядування (довідка №87-1 від 23.09.2019 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження Смочко Н.М. впроваджено в освітній процес Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (довідка №11/17-2365 від 18.09.2019 р.); Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини (довідка №2167/01 від 01.10.2019 р.); Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (довідка №01/23-299 від 03.10.2019 р.); Західноукраїнського національного університету (довідка №126-32/1694 від 06.11.2020 р.); Мукачівського державного університету (довідка №2240 від 06.11.2020 р.).

8. Дискусійні положення, зауваження та пропозиції

У ході ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження Смочко Н.М. виокремлено дискусійні положення та окреслено деякі пропозиції, зокрема:

1. Аналіз структури дисертаційної роботи Смочко Н.М. та змісту дисертації дозволило зробити висновок про те, що робота є доволі структурною, логічною і збалансованою. Разом з тим, зауважимо, що не кожне

подібне дослідження містить авторську теорію. Здобувачка не тільки концептуально окреслила теорію розвитку моносистем, але й сформулювала її основні положення та обґрунтувала їх (п. 2.4.). Тому вважаємо, що в другому розділі доцільно було б виокремити параграф «Теорія розвитку моносистем Н. Смочко». Це піднесло би теоретичні досягнення авторки навищий рівень.

2. Авторка вводить низку нових термінів і понять (монорозвиток, монотериторія, монопроцесність, кросмонопроцесність, суспільно-географічний тригер, генетичні моносистеми, модальні моносистеми, суспільно-географічний рельєф та ін.). Тлумачення нових понять розкидане по ходу роботи у тих місцях, де, на думку авторки це найкраще було зробити. І, загалом, це загальноприйнята практика. Разом з тим, сприйняття цієї роботи було б набагато легшим, якщо б вона містила невеличкий глосарій з новими термінами і поняттями. Очевидно видання такого глосарію залишається актуальним і надалі, тому хочеться побажати Смочко Н.М. не відкладати вирішення цього питання, а видати такий невеликий словничок термінів якомога швидше.

3. Незважаючи на те, що авторка досконало володіє методом аналізу, вміє розчленувати проблему, об'єкт чи явище на окремі складові, чи погрупувати окремі компоненти, або чинники (тригери), розставляючи відповідні акценти, в деяких випадках вона не надає значення окремим компонентам, чи просто упускає їх. Наприклад, в авторефераті на рис.2 (с. 11) серед чинників (тригерів) монорозвитку суспільно-географічних систем, що детермінують і підсилюють моносистемність випали віртуально-інформаційні чинники (тригери), які є безумовними детермінантами інформаційно-технологічних локалітетів. Аналогічне можна сказати і про інтелектуальний чинник, який є детермінантом формування технопарків. Якщо ж взяти до уваги виклики ХХІ ст., то згаданим чинникам доцільно було відвести належне місце.

4. Імпонує те, що пропонуючи нові поняття, чи розробляючи власне тлумачення тих чи інших понять, авторка в процесі виконання дослідження намагається виразити їх глибинну суть. Разом з тим вважаємо, що тлумачення змісту поняття тригера як чинника-детермінанта є дещо поверховим (с. 77-78).

При здійсненні подальших досліджень авторка повинна взяти собі за мету максимально точно ув'язувати вербальне оформлення суті поняття з його глибинним змістом.

5. Даремно, що така теоретична задумка, як ув'язка (гармонізація) суспільно-географічного рельєфу з фізичним рельєфом Землі, окреслена лише на концептуальному рівні (с. 310-312). З одного боку, не вистачає конкретики, з іншого боку, – маємо окреслений напрямок перспективних суспільно-географічних наукових пошуків, які без сумніву збагатять суспільну географію як науку. Хочеться побажати авторці, щоб вона продовжила свої наукові дослідження у цьому напрямку.

6. Зміст та завершеність дослідження

Зміст дисертаційної роботи викладений у логічній послідовності, відповідає поставленій меті та завданням, складається з переліку умовних позначень та скорочень вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі – «Методологічні основи вивчення монорозвитку територіальних систем» акцентується увага на змісті понять «розвиток» та «монорозвиток», окреслюється їх місце в поняттєво-термінологічному апараті суспільної географії, розкривається сутність дефініції «монотериторія» в контексті диференціації наукових інтересів та підходів до її окреслення, обґрунтуються і аналізуються критерії та чинники (тригери) монорозвитку суспільно-географічних систем різного ієрархічного рівня, окреслюються методи дослідження монорозвитку суспільно-географічних систем на основних етапах їх вивчення.

У другому розділі – «Науково-теоретичні засади вивчення монорозвитку територіальних систем у сучасному геопросторі» висвітлено роль хорологічної парадигми та формуванню нової парадигми дослідження процесів розвитку та монорозвитку в умовах інформаційного суспільства; проаналізовано маргінальності та універсальності монорозвитку в контексті філософських законів; здійснено оцінку монорозвитку та формування систем монорозвитку в

світлі законів і закономірностей суспільної географії; вивчено сутність монорозвитку крізь призму формування і становлення теоретичної бази суспільної географії; проаналізовано монорозвиток як латентний процес в теоріях і концепціях перманентного освоєння геопростору.

У третьому розділі – «Монорозвиток суспільно-географічних систем в умовах трансформації регіональної системи «Карпатський регіон України» описано підходи до виявлення та визначення територіальної системи монорозвитку в географічному просторі, охарактеризовано види суспільно-географічних систем у процесі їх монорозвитку, розкрито ознаки та характеристики особливостей монорозвитку базових суспільно-географічних систем, проаналізовано тенденції структурних змін у суспільно-географічних системах у процесі їх монорозвитку.

У четвертому розділі – «Аналіз монорозвитку галузевих територіальних систем в Карпатському регіоні України» проведено оцінку монорозвитку аграрних територіальних систем та трансформації їх територіальної структури, промислових територіальних систем, технопарків і промислових інноваційних центрів як новітніх просторових вузлів та спеціалізованих соціальних вузлів у структурі новітнього простору регіону.

У п'ятому розділі – «Управління поступом суспільно-географічних систем Карпатського регіону в умовах врахування різних аспектів їх монорозвитку» представлено концептуальні основи стратегічного управління монорозвитком територій, обґрунтовано їх на основі зарубіжного та вітчизняного досвіду, сформовано принципи управління на основі моделювання монорозвитку галузевих суспільно-географічних систем і з урахуванням реформи адміністративно-територіального устрою України, запропоновано стратегічні завдання управління монорозвитком територій Карпатського регіону та підходи до їх реалізації.

Кожен з розділів і робота в цілому завершується вагомими та обґрунтованими висновками, які повною мірою відображають зміст і результати як окремих частин дисертації, так і всього дослідження в цілому.

У роботі вміщено 37 рисунків і 74 таблиці. Список використаних джерел налічує 693 позиції. Додатки до дисертації є інформативними, логічно вивіреними, заснованими на використанні сучасних офіційних статистичних джерел та власних досліджень і розрахунків автора.

Оформлення роботи відповідає основним вимогам, що висуваються до дисертацій та авторефератів дисертацій.

7. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих роботах

За результатами дослідження опубліковано наукових праць загальним обсягом 91,93 ум. друк. арк. (у тому числі 54,08 друк. арк. належать автору). Зокрема одноосібну монографію «Монорозвиток територій у сучасному геопросторі: теорія та методологія» (Львів, 2019. 458 с., 21,13 друк. арк.) та 3 монографії у співавторстві. Основні положення і результати дисертаційної роботи висвітлено в 63 публікаціях, з яких 13 - у наукових фахових виданнях України, 8 - в іноземних періодичних виданнях та виданнях, що індексуються в міжнародних наукометрических базах, 7 - в інших періодичних виданнях, 1 - навчальний посібник, решта - наукові праці апробаційного характеру (матеріали та тези наукових доповідей, виголошених на міжнародних та всеукраїнських конференціях).

8. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Зміст автореферату є ідентичним за змістом основних положень дисертаційного дослідження. Винесені до нього положення є основними.

9. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» та нормативних актів Міністерства освіти та науки України

Дисертація Смочко Н.М. та відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженному постановою КМУ №567 від 24.07.2013 року (зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 року та №1159 від 30.12.2015 року).

10. Загальний висновок

Усе вищепередоване дає підставу стверджувати, що дисертаційна робота на тему «Теоретико-методологічні основи монорозвитку територіальних систем України» є самостійно виконаною, завершеною науковою працею, в якій отримані нові важомі теоретичні та теоретико-методологічні результати, що в сукупності забезпечують вирішення важливої наукової задачі, сутність якої полягає в поглибленні теоретико-методологічних, методичних та прикладних зasad суспільно-географічного дослідження монорозвитку територіальних систем різних ієрархічних рівнів.

Висновки та основні наукові положення дисертації є обґрунтованими та достовірними, достатньо висвітлені у публікаціях у наукових фахових виданнях. Авторка дисертаційного дослідження – Смочко Наталія Михайлівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, професор,
декан геолого-географічного факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

V.B. Яворська

Чорнобильські ВВ
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений супервізор ОНУ імені І.І. Мечникова
С. В. Курандо
20 р.